

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

MAIN ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE HUMAN RIGHTS PROTECTION INSTITUTE IN THE EUROPEAN UNION

Нечипоренко С.М., студентка ІV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чікірякін Д.В., студент ІІІ курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проводиться комплексний аналіз основних аспектів правового регулювання інституту захисту прав людини в Європейському Союзі. Охарактеризовано поетапність, становлення та виділено найзначиміші особливості, які становлять загальний вигляд проблематики захисту основоположних прав на певному етапі історії Європейського Союзу. Здійснено всебічний розгляд основних аспектів, що становлять еволюцію інституту захисту прав людини в ЄС. Робиться акцент на характеристиці прав людини з прийняттям відповідних нормативно-правових актів Європейського Союзу, а саме, Установчих договорів. Крім того, проаналізовано спеціальні положення, котрі містять специфічний механізм регулювання захисту прав людини (протоколи, програми). Також розглянуто рішення Суду Європейського Союзу та проаналізовано їхню мотивувальну частину на предмет захисту прав людини. Виділено ті положення, що безпосередньо мали вплив на становлення інституту захисту прав людини в Європейському Союзі. Аргументовано необхідність безпосередньої актуальності проблематики захисту прав людини в Європейському Союзі як цілісного явища. Здійснено науковий аналіз теоретичних особливостей правового регулювання основних аспектів становлення та розвитку інституту захисту прав людини в Європейському Союзі. Особливо розкрито питання конкретних прагнень до зміни положень установчих документів згідно з захистом прав людини в Європейському Союзі, що робилися під час розробки тих чи інших установчих документів. Спостерігається еволюція законодавчих актів, які уповноважені на здійснення заходів, що направлені на боротьбу з порушеннями принципу рівності, таких як дискримінація за національним принципом, за ознакою статі, раси, етнічного та мовного походження тощо. Загалом цілісно акцентовано увагу на каталозі прав людини в Європейському Союзі, його еволюції та зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: захист прав людини, Європейський Союз, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, судова практика ЄС, каталог прав людини.

The article provides a comprehensive analysis of the main aspects of the legal regulation of the institution of human rights protection in the European Union. The phasing, formation, and the most significant features that make up the general appearance of the issue of protection of fundamental rights at a certain stage of the history of the European Union are characterized. A comprehensive review of the main aspects of the evolution of the institution of human rights protection in the EU was carried out. Emphasis is placed on the characteristics of human rights with the adoption of relevant normative legal acts of the European Union, namely, the Constituent Treaties. In addition, special provisions containing a specific regulation mechanism for the protection of human rights (protocols, programs) were analyzed. The decision of the Court of the European Union was also considered and their motivational part was analyzed for the protection of human rights. Those provisions that had a direct impact on the establishment of the institution of human rights protection in the European Union are highlighted. The need for the immediate relevance of the issue of human rights protection in the European Union as a holistic phenomenon is argued. A scientific analysis of the theoretical features of the legal regulation of the main aspects of the establishment and development of the institution of human rights protection in the European Union was carried out. The issue of specific aspirations to change the provisions of the constituent documents in accordance with the protection of human rights in the European Union, which were made during the development of certain constituent documents, is separately disclosed. There is an evolution of legislative acts, which are authorized to implement measures aimed at combating violations of the principle of equality, such as discrimination based on the national principle, on the basis of gender, race, ethnic and linguistic origin, etc. In general, attention is focused holistically on the catalog of human rights in the European Union, its evolution, and relevant conclusions are drawn.

Key words: protection of human rights, European Union, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, EU case law, catalog of human rights.

Постановка проблеми. Права людини є ключовим пріоритетом для будь-якої демократичної країни світу. Це також стосується й держав-членів Європейського Союзу, котрі ставлять захист прав людини на перше місце, роблячи свою діяльність такою, щоб відповідала основним правам та свободам людини. Актуальність проблематики захисту прав людини в Європейському Союзі не є випадковим явищем. Тому не дивно, що останніми роками активізувалась діяльність щодо захисту прав людини. Практика, що проводиться Європейським Судом протягом багатьох років щодо прогресивного каталогу прав людини для Європейського Союзу, поступово знайшла своє закріплення в відповідних Установчих договорах ЄС, тим самим, констатуючи, що діяльність, яка звернена до захисту прав людини в Європейському Союзі, виходить на зовсім інший рівень.

Договір про Європейський союз та Договір про функціонування Європейського союзу не включають де-юре закріпленого списку основних прав людини. У договорах можна знайти конкретні заборони і принципи, що гарантують пов'язані з економікою свободи, котрі орієнтовані на захист спільного ринку від обмежень зі сторони країн-

членів. Зокрема, це ст. 3 ДЕС (згідно з соціальним захистом, рівня та якості життя), статті 3 та 45 ДФЄС (стосовно вільного руху осіб), статті 18, 40 та 45 (2) ДФЄС (щодо заборони дискримінації), ст. 49 ДФЄС (соціальний захист) та ст. 157 ДФЄС (рівна плата праці). Дані гарантії значно відрізняються від основних права людини [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями захисту прав людини в Європейському Союзі займалися багато відомих українських та зарубіжних вчених, серед яких М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, О.О. Мережко, П.М. Рабінович, Л.Г. Фалалєєва, М.М. Микієвич А. Арнулл, І. Батлер, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, Х. Расмуссен, А. Росас, В. Стеглік, Е. Стейн, Дж. Уейлер. Також, висвітленню проблематики цього питання присвячено багато наукових робіт та конференцій, офіційних доповідей міжнародних та європейських організацій, їх рекомендацій тощо.

Мета цієї статті полягає у науковому аналізі теоретичних і практичних особливостей правового регулювання основних аспектів становлення та розвитку інституту захисту прав людини в Європейському Союзі, погли-

бленні науково-методичних основ створення, функціонування і розвитку інституту захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. На початку 1950-х років ХХ століття, в період, коли в європейську інтеграцію віряли велику кількість очікувань, створювалися ідеї щодо розробки Договору Європейського політичного співтовариства, в документ якого повинні були введені матеріальні положення Європейської конвенції прав людини [2]. Але вже після невдалих зусиль ратифікувати Договір щодо європейського оборонного співтворства в 1952 р., ця концепція була відкинута. Ймовірно так само як негативна реакція на настільки надмірні інтеграційні надії, Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства від 1957 р. [1] обійшовся переважно метою економічної інтеграції, і незважаючи на ідеалістичні декларації угод щодо трьох товариств, ніяких згадок щодо політичного об'єднання та прав людини до їх змісту введено не було. Також, у 1950 році, коли приймалася Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2], ще не було створено Європейських співтовариств, тож, цілком логічно констатувати, що у зв'язку з чим прийняття основоположного акту про права людини Радою Європи можна визначити, як початкова координату, котра в майбутньому реалізує вагомий вплив на розбудову інституту прав людини, а також, прийняття спеціального нормативно-правового акту щодо захисту прав людини в *acquis communautaire*.

Переключаючись до Європейському співтовариству, потрібно виділити, що за невеликий період Європейське співтовариство обернулося на сильну організацію, робота якої вражала вплив на найбільш широку галузь проблем політичного і соціального характеру, в такий спосіб, вийшла за межі виключно економічної інтеграції. Більш того, заходи Співтовариства, внаслідок теорії безпосереднього впливу, найчастіше мали прямі юридичні наслідки з метою приватних фінансових та комерційних зацікавлень. Суб'єкти господарської діяльності почали звертатися за правовим захистом ключових матеріальних і комерційних прав, захист яких врахований певними конституціями держав-членів. Подібним способом, початкові кроки, ініційовані Судом ЄС у сфері охорони прав людини, зачіпали економічні права, зокрема права власності, а також свободу займатися торгівлею або професійною діяльністю.

Таким чином, у 1951 р. разом із заснуванням Європейського співтовариства вугілля та сталі Установчий договір цього товариства ніяк не включав каталог прав людини. Тільки деякі права соціально-економічного характеру, безпосередньо необхідні з метою формування єдиного вугільного і сталеварного ринку та надання чотирьох свобод, були зафіксовані, а саме:

- право на вільне переміщення та перебування працівників у межах території держав-членів;

- принцип заборони їх дискримінації згідно з національною ознакою у питаннях влаштування на роботу, оплати роботи та інших умов праці та найму (ст. 69 Договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 р.) [1].

Не стали виключенням і Римські Договори 1957 р. Про заснування Європейського Економічного Співтовариства та Європейського Співтовариства з атомної енергії. Таким чином, наприклад, стаття 7 Договору про ЄЕС фіксувала, що в рамках її використання «забороняється будь-яка дискримінація з міркувань національної приналежності» [1]. Інших документів, що включають твердження про основні права людини, у праві Співтовариств в той період не було, у зв'язку з чим можна впевнено заявляти, що основа розвитку інституту прав людини в праві ЄС характеризується появою перших тверджень щодо подібних прав, які спрямовані лише на реалізацію економічних цілей, з метою яких і формувалися Співтовариства.

Важливе значення має справа C-26/69 *Stauder v City of Ulm* 1969 року. Цим рішенням встановлювалося, що права людини є складовою частиною загальних принципів Спільнот [3, Р. 425]. Насамперед, суть справи стосувалася програми Співтовариства, що передбачала поставки в рамках соціальної допомоги масла за низькою ціною. Заявник одержував соціальну допомогу як жертва війни в Німеччині, тобто, через свій статус підпадав під дію цієї програми. Проте, він був категорично проти, щоб для отримання купона на масло, була зазначена його особиста інформація. Тим самим, такі дії він вважав приниженням, а, отже, порушенням своїх основоположних прав та свобод. Суд ЄС у цій справі також зазначив, що попри те, що права людини відрізняються від прав, безпосередньо закріплених у конституціях держав-членів, вони впливають з їх спільних конституційних традицій.

Півно через рік, у справі 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* суд знову підтвердив, що основоположні права та свободи є невід'ємною частиною принципів права Європейських співтовариств та їх повага й зміст надалі повинен забезпечуватися в тому числі і Судом Європейських співтовариств [4, Р. 1134].

Суд ЄС встановив, що при правильному трактуванні захід Співтовариства не закликав розпорядження в купоні імені одержувача. Він ухвалив, що: «Тлумачення подібним способом положення, що оглядається, не містить в собі нічого, здатного обмежити основні права людини, гарантовані єдиними принципами права Співтовариства та ті, що захищаються Судом» [4, Р. 1134]. У цьому взаємозв'язку було визнано, що виконання ключових прав людини є загальним принципом права Співтовариства. Крім цього, висновок у цій справі закладено основні принципи з метою систематизації прав, які повинні захищатися в рамках ЄС, відповідно до юридичної природи і характером даних прав.

Слід зазначити, що ухвалення Судом ЄС основних прав людини, так само як одна з єдиних принципів права ЄС, багато вчених поєднували разом із спрагою стандартизувати процедуру економічної інтеграції шляхом ідентичного пояснення ключових свобод. Подібне встановлення, безумовно, правильно, але незаперечно і ця обставина, що спільно з формуванням Співтовариств необхідні були зміни наявного підходу до закріплення інституту основних прав людини у праві ЄС. У цьому випадку, стаття 32 ЄКПЛ наділяє Європейський суд з прав людини компетенцією, яка стосується тлумачення і використанням ЄКПЛ. Ця стаття визначає, що «відання Суду розширюється на всі без винятку питання, які стосуються тлумачення та використання Конвенції та Протоколів до неї, які можуть бути віддані йому у випадках, встановлених положеннями статей 33, 34, 36 і 47» [2]. Отже, у випадках надходження до ЄСПЛ персональної скарги, розгляду в такий спосіб іменованих «міждержавних справ», участі у процесі третьої сторони чи надання Судом дорадчих висновків.

Наступний крок формується появою Хартією про основоположні права Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [5]. Але, потрібно наголосити, що даний акт не одразу набрав юридичної сили, незважаючи на його урочисте проголошення на засіданні Європейської Ради. Лише після того як Лісабонський договір [7] набрав чинності, Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року зі змінами внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року, що має однакову з Договорами юридичну силу.

Конкретні прагнення зміни положень установчих документів згідно з захистом прав людини в ЄС робилися під час розробки документа Конституційної угоди, підписаної в 2004 р.

Цей акт передбачив наступні зміни:

- 1) Інкорпорацію тексту Харгії основних прав на 2000 р. до Конституційної угоди (як розділ II Конституції);
- 2) Фіксування положень згідно з приєднанням ЄС до Європейської конвенції з права людини;
- 3) залучення певних додаткових прав та цінностей, на яких базується ЄС, а безпосередньо, людська гідність та права «осіб, що належать до національних меншин»;
- 4) Залучення захисту прав дітей як цілі ЄС.

Конституційна угода, однак, ніяк не була ратифікована через негативні референдуми у Франції та Нідерландах та не набула чинності. Переломною точкою в концепції захисту прав людини в Європейському Союзі стало підписання і затвердження Лісабонського договору в 2007 р. [6; с. 216].

Деякі права особистості перебувають і в інших частинах ДФЕС. Зокрема, «свободи єдиного ринку» (свобода переміщення працівників, свобода заснування тощо), принцип рівності жінок і чоловіків з питань оплати праці та деякі інші. ДФЕС вважається джерелом повноважень інститутів Союзу відповідно до регулювання та захисту основних прав та свобод та демократичних принципів правового статусу особи. Наприклад, відповідно до статей 18 та 19 Рада та Європарламент уповноважені здійснювати законодавчі акти та здійснювати інші заходи згідно з боротьбою разом з подібними порушеннями принципу рівності, таких як дискримінація за національним принципом, за ознакою статі, раси, етнічного, мовного походження тощо. У ДФЕС запроваджено значні гарантії захисту прав та свобод людини та громадянина, особливо з посягань з краю наднаціональних інститутів: скарги до Омбудсмана, позови до Суду ЄС та Загального Суду, зокрема щодо компенсацій шкоди, навіть і індивіду Союзом та його посадовими особами.

Також варто не забувати, що крім цього, успішному захисту прав людини присвячений Протокол № 8 до ДФЕС. Визначається, що угода про приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини буде враховувати положення, спрямовані на підтримку своєрідної природи ЄС і його правової сис-

теми. Зокрема, це стосується спеціалізованих положень, що стосуються можливої участі Союзу в органах ЄКПЛ, що здійснюють контроль, а крім того, що судові позови, позивачем в яких будуть держави-члени ЄС і окремі особи, будуть подаватись правильно опрацьовані відповідно до держав-членів ЄС. Подібний договір має гарантувати, що з'єднання Союзу до ЄКПЛ не позначиться негативно на компетенцію Союзу і повноваження його інститутів. Він також буде гарантувати, що в жодному разі не зміниться становище держав-членів щодо ЄКПЛ, особливо, що стосується протоколів до неї, наміри, що вживаються як відхилення від зобов'язань за Конвенцією відповідно до ст. 15 ЄКПЛ і застережень, вироблених державами-членами відповідно до ст. 57 ЄКПЛ [2].

Висновок. Отже, потрібно наголосити на тому, що за минулі шістдесят роки Європейський Союз пройшов тривалий шлях розвитку своєї власної концепції захисту прав людини: з абсолютного відхилення ідеї, що захист прав людини здатен використовувати перевагу перед положеннями права ЄС, аж до дослідження свого каталогу прав людини, яким стала Хартія основних прав. Еволюція та історія захисту прав людини в Європейському Союзі становить також і історія захисту основоположних прав та свобод людини, як ціла та частина. Загальновідомо, що Європейський Союз, перш за все, був створений як економічно-політичний союз, але дедалі вже стало зрозуміло, що основи демократії та повага до прав людини – це основа здорового, врівноваженого та прогресивного суспільства, яке має на меті покращення механізму життя свого населення.

Варто також звернути увагу на те, що набуття чинності Лісабонським договором запровадило правові підстави для приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини. Все це ставить перед Україною питання про необхідність удосконалення власної системи захисту прав людини, оскільки відповідно до критеріїв вступу до ЄС лише держава із відповідним рівнем дотримання прав та основних свобод людини може стати повноправним членом Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Договір про заснування Європейської спільноти 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017
2. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Case 29-69, Erich Stauder v. City of Ulm – Sozialamt. European Court Reports. 1969 P. 425.
4. Case 11-70, Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr – und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. European Court Reports. 1970. P. 1134.
5. CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION, 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT>
6. Право Європейського Союзу: підручник за загальною редакцією В.І. Муравйова, Київ, 2015 рік, с. 216.
7. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К.: «К.І.С.», 2010. – 536 с.